

2. Як вы лічыце, ці магла прывесці да змены дзяржаўнага ладу тэарэтычная барацьба? Свой адказ растлумачце.
3. Пeralічыце прыметы беларускай нацыі, вызначаныя студэнтамі-гоманаўцамі.
4. Як прапаноўвалі гоманаўцы вырашыць нацыянальнае пытанне для беларусаў?
5. У чым заключалася сутнасць беларускай нацыянальнай ідэі, тэарэтычна распрацаваная студэнтамі-гоманаўцамі?
6. Пeralічыце назвы палітычных партый, якія ўтварыліся ў Беларусі ў канцы XIX — пачатку XX ст. Вызначце, якія з іх прытрымліваліся марксізму.
7. Ахарактарызуйце праграмныя патрабаванні БСГ па аграрным і нацыянальным пытаннях.
8. Правядзіце даследаванне на тэму «Роля беларускіх студэнтаў-гоманаўцаў у абгрунтаванні самастойнасці і самабытнасці беларускай нацыі». Падрыхтуйце паведамленне аб выніках даследавання да ўрока абагульнення.

§ 20—21. Грамадска-палітычнае становішча ў Беларусі ва ўмовах першай расійскай рэвалюцыі

Успомніце. У чым заключалася нявырашанае аграрнае і нацыянальнае пытанне ў пачатку XX ст.?

Вучэбная задача. Вызначыць пазіцыі розных палітычных партый і арганізацый па аграрным і нацыянальным пытаннях у рэвалюцыі 1905—1907 гг.

Прычыны, пачатак і ход рэвалюцыі. Захаваўшы неабмежаваную манархію, няздольнай шляхам рэформаў паслядоўна вырашыць аграрнае і нацыянальнае пытанні, абвастраўшы сацыяльных супярэчнасцяў з'явіліся прычынамі першай расійскай рэвалюцыі. Пачаткам рэвалюцыі сталі падзеі 9 студзеня 1905 г. на Дварцовай плошчы ў Санкт-Пецярбургу, якія ўвайшлі ў гісторыю пад назвай «Крывавая нядзеля». Тут было расстраляна шматтысячнае мірнае шэсце працоўных, якія накіроўваліся для падачы петыцыі імператару Мікалаю II.

Напярэдадні шэсця петыцыя са зваротам да цара была перададзена тагачаснаму міністру ўнутраных спраў Расійскай імперыі **Пятру Дзмітрыевічу Святаполк-Мірскому**. Ён належаў да вядомага ў Беларусі з XVI ст. старажытнага роду князёў Святаполк-Мірскіх, якія лічылі сваім радавым гняздом Мірскі замак і ператварылі яго ў сваю парадную рэзідэнцыю. П. Д. Святаполк-Мірскі з верасня 1902 г. два гады з'яўляўся генерал-губернатарам трох заходніх губерняў: Віленскай, Гродзенскай і Ковенскай. Праводзіў палітыку, накіраваную на пошук даверу і апоры ў грамадстве краю. На-

П. Д. Святаполк-Мірскі.
Фотаздымак. Пачатак XX ст.

прыклад, выступіў супраць гвалтоўнага далучэння вернікаў каталіцкай царквы да праваслаўя. Лічыў, што існаванне мяжы яўрэйскай аселасці вядзе да перапоўненасці гарадоў у заходніх губернях яўрэйскім насельніцтвам, а гэта спрыяе яго ўцягванню ў рэвалюцыйны рух. У канцы 1904 г. прапанаваў Мікалаю II ліберальны праект рэформаў дзяржаўнага ладу, які быў першапачаткова адхілены. Разумеючы, што краіна знаходзіцца напярэдадні рэвалюцыі, Святаполк-Мірскі падаў у адстаўку.

«Крывавая нядзеля» скаланула ўсю краіну. Беларуская паэтэса-рэвалюцыянерка **Алаіза Пашкевіч (Цётка)** у сваім вершы «Хрэст на свабоду» адзначала:

...Ў Пецярбурзе змерлі людзі:
Ім прашылі куляй грудзі...
...Цар навуку даў народу,
Паказаў ім, як бы з неба,
Што больш цара не патрэба!..
З той пары Масква, Варшава,
Рыга, Вільня, Бак, Лібава,
Беларусь, Літва, Расея
Гоняць вон цара-зладзея!..

У студзені 1905 г. па гарадах Беларусі пракацілася хваля палітычных стачак (калектыўнага спынення працы на прадпрыемствах з мэтай дамагчыся палітычных змен у краіне), вулічных дэманстрацый (масавых шэсцяў з выказаннем грамадска-палітычных настрояў) і мітынгаў пратэсту (масавых сходаў у вызначаным месцы пад адкрытым небам для публічнага абмеркавання зладзежных праблем). Большасцю іх кіравалі арганізацыі Бунда, РСДРП, эсэраў. У многіх месцах улады выкарысталі вайсковую сілу, каб спыніць выступленні.

Вясной 1905 г. на змену палітычным выступленням прыйшлі эканамічныя стачкі. Рабочыя дамагаліся скарачэння рабочага дня, паляпшэння ўмоў працы, павелічэння

Першамайская дэманстрацыя
1905 г. каля будынка Мінскай
турмы (Пішчалаўскага замка).
Мастак *Р. Віткоўскі*

заробкаў. Святкаванне 1 Мая як дня міжнароднай пралетарскай салідарнасці выклікала новы ўздым палітычных выступленняў.

Летам 1905 г. шэраг стачак адбыўся ў беларускіх вёсках. У кастрычніку 1905 г. краіну ахапіла ўсерасійская палітычная стачка. Чыгуначнікі, рабочыя фабрык і заводаў, рамеснікі, гандляры, гімназісты патрабавалі ліквідацыі самадзяржаўя і ўсталявання дэмакратычнай рэспублікі. У Беларусі быў цалкам паралізаваны чыгуначны рух.

Маніфест 17 кастрычніка і яго наступствы для Беларусі. Напалоханы рэвалюцыйным выбухам, цар Мікалай II быў вымушаны 17 кастрычніка падпісаць Маніфест. У ім упершыню ў расійскай гісторыі цар абяцаў сваім падданым палітычныя свабоды — свабоду слова, сходаў, друку, саюзаў і парламент — Дзяржаўную думу з заканадаўчымі паўнамоцтвамі і правам удзелу ў выбарах усіх пластоў насельніцтва. Маніфест быў сустрэты маёмнымі пластамі грамадства і інтэлігенцыяй з энтузіязмам і надзеямі на палітычныя рэформы.

Аднак абяцанае Маніфестам 17 кастрычніка 1905 г. далёка не заўсёды выконвалася. Абвешчэнне царскага Маніфеста ў гарадах Беларусі ў некаторых з іх скончылася трагедыяй.

На плошчы каля Віленскага вакзала ў Мінску **18 кастрычніка 1905 г.** салдаты адкрылі агонь па 20-тысячным мітынгі працоўных. Ахвярамі сталі каля 100 чалавек, каля 300 было паранена. Гэта падзея атрымала ў гісторыі назву

Дэманстрацыя ў Мінску каля
губернатарскага дома.
18 кастрычніка 1905 г.

«Курлоўскі расстрэл» ад імя тагачаснага мінскага губернатара П. Р. Курлова. У гэты ж дзень прагучалі стрэлы ў Віцебску. Сем дэманстрантаў было забіта.

У снежні 1905 г. успыхнула ўзброенае паўстанне ў Маскве. Яно суправаджалася ўсерасійскай чыгуначнай стачкай. У Беларусі падобнага паўстання не адбылося, хоць блізкае да яго становішча склалася ў Баранавічах, Гомелі, Мінску. У снежні 1905 г. да выступлення сялян у вёсцы Пінкавічы Пінскага павета меў дачыненне К. М. Міцкевіч (Я. Колас), які ў той час працаваў там школьным настаўнікам.

Рэвалюцыя 1905—1907 гг. у Беларусі

З дапамогай картасхемы пералічыце ў храналагічным парадку асноўныя падзеі рэвалюцыі 1905—1907 гг. у Беларусі.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Дзейнасць палітычных партый і рухаў. Арганізатарам рэвалюцыйнага руху выступіў шэраг палітычных партый, якія першапачаткова дзейнічалі як нелегальныя. Сярод іх — Расійская сацыял-дэмакратычная рабочая партыя (РСДРП), якая ў 1903 г. падзялілася на бальшавікоў і меншавікоў. Прадстаўнікі бальшавікоў і меншавікоў, а таксама бундаўцы, эсэры выступалі з патрабаваннямі знішчэння самадзяржаўя, усталявання дэмакратычнай рэспублікі, ліквідацыі памешчыцкага землеўладання, а РСДРП да таго ж адстойвала права нацый на самавызначэнне.

Вялікі ўплыў у Беларусі мела Партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў (эсэры). Яна выступіла супраць царскага ўрада і арганізавала некалькі тэрарыстычных актаў. Адказам на расстрэл 18 кастрычніка ў Мінску стаў беспаспяховы замах эсэраў на жыццё мінскага губернатара П. Р. Курлова ў студзені 1906 г. Бомба, кінутая былым студэнтам эсэрам Іванам Пуліхавым, не ўзарвалася. Паводле прыговору ваеннага суда Пуліхаў быў пакараны смерцю.

Абвешчаныя Маніфестам 17 кастрычніка 1905 г. палітычныя свабоды адкрывалі легальную магчымасць стварэння палітычных арганізацый. У канцы 1905 г. была заснавана партыя буйной буржуазіі і памешчыкаў — «Саюз 17 кастрычніка» (акцыбрысты). Яны цалкам падтрымалі царскі ўрад і яго праграму, выкладзеную ў Маніфесце. У кастрычніку 1905 г. была створана Канстытуцыйна-дэмакратычная партыя (кадэты), якая з'яўлялася выразніцай пераважна інтарэсаў той часткі буржуазіі, што імкнулася да працягу рэформаў, і буржуазнай інтэлігенцыі. Ідэалам кадэтаў была канстытуцыйная манархія. Партыя выступала за выкуп сялянамі часткі памешчыцкай зямлі, што ў пэўнай ступені адпавядала інтарэсам беларускіх заможных сялян. Широкай падтрымкі ў Беларусі кадэты не атрымалі.

Дэпутаты ад заходніх губерняў у Дзяржаўнай думе. Рашэнне аб скліканні Дзяржаўнай думы, якая надзялялася заканадаўчымі паўнамоцтвамі, стала пачаткам пераўтварэння Расійскай імперыі ў парламенцкую манархію. Пры выбарах у Думу 1 голас памешчыка адпавядаў 3 галасам гараджан, 15 галасам сялян і 45 галасам рабочых.

Буржуазна-ліберальныя партыі — акцыбрысты і кадэты з'яўляліся прыхільнікамі лібералізму. У адпаведнасці з дадзенай ідэйна-палітычнай плыню прадстаўнікі гэтых партый выступалі з праграмай абмежавання манархіі і ўсталявання парламенцкага ладу, скасавання феадальных перажыткаў і абароны прыватнай уласнасці. На выбарах у Думу перамогу атрымалі кадэты. Рэвалюцыйна-дэмакратычныя партыі — эсэры, Бунд, бальшавікі — не прынялі ўдзел у выбарах. Яны спадзяваліся на рэвалюцыйнае скіданне самадзяржаўя.

У I Дзяржаўнай думе было 36 дэпутатаў ад 5 беларускіх губерняў. Многія дэпутаты ад нацыянальных ускраін утварылі сваю групу — аўтанамістаў. У яе ўвайшла ледзь не палова дэпутатаў ад Беларусі, сярод якіх вылучаўся пінскі землеўласнік Раман Скірмунт. Гэтыя дэпутаты стаялі на абароне інтарэсаў свайго краю, падкрэслівалі, што ім павінны кіраваць «карэнныя жыхары, а не прышлыя, чужыя

і варожыя яму элементы». Аўтанамісты з беларускіх губерняў патрабавалі аднавіць «Літоўскую правінцыю» як спадкаемніцу Вялікага Княства Літоўскага з уласным заканадаўчым соймам і самакіраваннем.

Галоўным у I Думе было аграрнае пытанне. Большасць сялян — дэпутатаў ад Беларусі не падтрымалі праграму **нацыяналізацыі** — перадачы зямлі з прыватнай памешчыцкай уласнасці ў дзяржаўную. Сярод сялянскіх дэпутатаў ад Беларусі пераважалі погляды, звязаныя з захаваннем прыватнай уласнасці на зямлю.

У ліпені 1906 г. I Дзяржаўная дума была распушчана па прычыне залішняй, на думку ўрада, рэвалюцыйнасці. У час выбараў у II Думу ў заходніх губернях перамаглі манархісты і акцыябрысты. Адною з самых уплывовых партый стаў Рускі ўскраінны саюз (РУС). Ён дзейнічаў пад лозунгам: «Расія для рускіх, і рускія павінны кіраваць ёю». Яго прадстаўнікі разглядалі Беларусь як частку Заходняй Расіі, адмаўлялі існаванне беларускай нацыі, лічылі неабходным канчатковае зліццё беларусаў з рускім народам.

Палітычныя лагеры напярэдадні і ў час рэвалюцыі 1905—1907 гг. у Беларусі

Назва палітычнага лагера	Палітычныя партыі і арганізацыі	Праграмныя патрабаванні
Буржуазна-ліберальны	Акцыябрысты, кадэты	- Усталяванне абмежаванай (канстытуцыйнай) манархіі і парламенцкага ладу; - абарона прыватнай уласнасці і захаванне памешчыцкага землеўладання; - аўтаномія народаў у складзе Расіі
Рэвалюцыйна-дэмакратычны	Бундаўцы, эсэры, бальшавікі, меншавікі, БСГ	- Звяржэнне самадзяржаўя і ўсталяванне дэмакратычнай рэспублікі; - ліквідацыя памешчыцкага землеўладання і перадача ўсёй зямлі ва ўласнасць народа; - прызнанне права нацый на самавызначэнне
Манархічны	РУС	- Захаванне самадзяржаўя; - захаванне памешчыцкага землеўладання; - падтрымка палажэння аб адзінай і непадзельнай Расіі

II Дзяржаўная дума прапрацавала крыху больш за 3 месяцы. Цар Мікалай II сваім указам ад 3 чэрвеня 1907 г. скасаваў яе. Гэтая падзея лічыцца завяршэннем першай расійскай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі.

Беларускі нацыянальны рух. Арганізатарам і кіраўніком беларускага нацыянальнага руху з'яўлялася Беларуска-сацыялістычная грамада. БСГ была палітычнай партыяй, якая адстойвала нацыянальныя інтарэсы беларускага народа. Яна патрабавала знішчэння самадзяржаўя і паступовага ўсталявання сацыялістычнага ладу, ліквідацыі памешчыцкага землеўладання. Партыя выступала за аўтаномію Беларусі з соймам у Вільні ў складзе Расійскай федэратыўнай дэмакратычнай рэспублікі.

Маніфест 17 кастрычніка 1905 г. адмяняў забароны, якія стрымлівалі развіццё нацыянальных моў у Расійскай імперыі. Аднак абвешчаныя свабоды было складана рэалізаваць. Летам 1906 г. недалёка ад вёскі Мікалаеўшчына Мінскага павета адбыўся нелегальны сход народных настаўнікаў. Яны абвясцілі сваёй мэтай барацьбу за стварэнне беларускіх школ і выхаванне нацыянальнай самасвядомасці сялянства. Сход быў выкрыты паліцыяй.

Удзельнікам сходу быў Якуб Колас, якога за гэта зняволілі на тры гады ў Мінскую турму. Падзеям рэвалюцыі паэт прысвяціў верш «Канстытуцыя»:

*Канстытуцыю далі,
Адчынілі дзверы,
І... ў астрог нас павялі,
І таўкуць без меры...
Зашумелі аб зямлі
Ў Думе дэпутаты,
Ды па карку ім далі —
І пайшлі дахаты...
Колькі ўсякіх строгіх мер —
Канца няма, краю!
Канстытуцыю цяпер
Як пяць пальцаў знаем.*

Я. Колас пасля прысуду.
Мастак М. Манасзон. XX ст.

Папрацуйце з ілюстрацыяй па метадае загадкавай карцінкі.

У 1906 г. у Вільні пабачыла свет першая легальная беларуская газета «Наша Доля», якая была неафіцыйным органам БСГ. Першы нумар стаў сенсацияй і выклікаў вялікую цікавасць сярод віленскай інтэлігенцыі. Аднак толькі два з шасці выдадзеных нумароў газеты дайшлі да чытачоў — астатнія былі канфіскаваны паліцыяй. Тады браты Луцкевічы заснавалі новую легальную штотыднёвую газету «Наша Ніва», якая на працягу **1906—1915 гг.** з’яўлялася найбольш значным асяродкам беларускага нацыянальнага жыцця.

Палітыка самадзяржаўя пасля паражэння рэвалюцыі 1905—1907 гг. Скасаваўшы II Дзяржаўную думу, улады пачалі арышты лідараў і актывістаў рэвалюцыйна-дэмакратычных партый. Дзейнасць арганізацый бальшавікоў, меншавікоў і эсэраў у Беларусі з 1908 г. фактычна зусім прыпынілася і была ўзноўлена толькі ў 1917 г. Часова не існавала як партыя Беларуская сацыялістычная грамада, якая аб’явіла аб самароспуску. Турмы былі перапоўнены ўдзельнікамі рэвалюцыі. У многіх гарадах уведзілася надзвычайнае становішча, якое трымалася да 1909 г.

У такіх умовах адбыліся выбары ў III Дзяржаўную думу. Яна праіснавала ўсё 5 адведзеных ёй законам гадоў — з 1907 да 1912 г. Новы выбарчы закон 1907 г. значна павялічыў у Думе прадстаўніцтва ад памешчыкаў і буйной буржуазіі, якія падтрымлівалі ўрад.

Першы нумар газеты
«Наша Доля»

З горыччу з думскай трыбуны прагучалі словы аднаго з дэпутатаў III Дзяржаўнай думы ад Віцебскай губерні, вядомага вучонага-краязнаўцы А. П. Сапунова: «Усе, нават самыя нязначныя народнасці імкнуцца да самавызначэння: за імі ўсе прызнаюць права на гэта. Толькі адна народнасць беларуская не смее і думаць пра гэта».

Пры правядзенні выбараў у IV Дзяржаўную думу, якая дзейнічала на працягу 1912—1917 гг., беларускае насельніцтва было падзелена на курыі (групы): рускую, польскую і яўрэйскую. Беларусы-праваслаўных запісалі ў рускую, каталікоў — у польскую курыю. Каб аслабіць уплыў польскага дваранства, перавага аддавалася дэпутатам, выбраным ад рускай курыі. Ніхто з кандыдатаў ад ліберальных і рэвалюцыйна-дэмакратычных партый у склад дэпутатаў IV Думы не трапіў.

Пасля задушэння рэвалюцыі **1905—1907 гг.** рэзка пайшоў на спад рабочы рух. Ён набыў абарончы, пераважна эканамічны характар. Назіраўся спад і ў сялянскім руху, але не такі рэзкі, як у рабочым. Сяляне паступова пазбаўляліся веры ў «добрага цара-башохну».

1. Абазначце на «стужцы часу» ў сшытку даты і назвы асноўных падзей рэвалюцыі 1905—1907 гг. у Беларусі.
2. Удакладніце, якім падзеям прысвечаны вершы Цёткі «Хрэст на свабоду» і Я. Коласа «Канстытуцыя».
3. Раствлумачце, чаму дзяржаўную дзейнасць П. Д. Святаполк-Мірскага на пасадзе міністра ўнутраных спраў Расійскай імперыі сучаснікі назвалі «эпохай даверу», а таксама «вясной рускага жыцця».
4. Складзіце ў сшытку табліцу «Патрабаванні палітычных партый і арганізацый у Беларусі ў гады рэвалюцыі 1905—1907 гг.».

Прыметы для параўнання	Манархічны лагер	Буржуазна-ліберальны лагер	Рэвалюцыйна-дэмакратычны лагер
Назвы палітычных партый і арганізацый			
Пазіцыя па нацыянальным пытанні			
Пазіцыя па аграрным пытанні			

5. Раствлумачце паходжанне назвы групы «аўтанамістаў» у I Дзяржаўнай Думе.
6. Раствлумачце, чаму на выбарах у III і IV Дзяржаўную думу, праведзеных у беларускіх губернях, перавага аддавалася дэпутатам, выбраным ад рускай курыі.

§ 22. Сталыпінскія рэформы і іх ажыццяўленне ў Беларусі

Успомніце. 1. Што такое абшчына?

2. У чым заключалася сутнасць выкупных плацяжоў і калі было спынена іх спаненне з сялян?

3. Што ўяўляў сабой «прускі» шлях развіцця капіталізму ў сельскай гаспадарцы?

Вучэбная задача. Вызначыць, якім чынам вырашалася аграрнае пытанне ў Беларусі пры правядзенні сталыпінскай аграрнай рэформы.

Прычыны і мэты аграрнай рэформы. У пачатку XX ст. у беларускай вёсцы ўсё яшчэ захоўваліся феадальныя перажыткі. Сярод іх галоўным было памешчыцкае землеўладанне. Царскі ўрад стаяў перад выбарам: або стаць ахвярай народнага неза-